

EVLYÂ ÇELEBİ'NİN BİLİNMEYEN EL YAZISI

Evliyâ Çelebi, seyahatleri esnasında uğradığı yerlerdeki mekânların uygun yerlerine bazen bir mısra, bazen bir kıta, bazen de ismini ve ziyaret ettiği yılı yazarak bir iz bırakmıştır. Seyahatname'nin birçok yerinde bunlardan bahseder. Bu yazılardan en son keşfedilene ise Karaman Pir Ahmed Efendi Camii'ndedir...

MEHMET TÖTÜNCÜ

nsanlar, dünyadan ayrıldıkları zaman hayırla yad edilecek iyi bir eser bırakmak isterler. Evliyâ Çelebi'nin hayırla anılacak en büyük eseri şüphesiz ki Seyahatname'sidir.

Bunun yanında Evliyâ'nın, seyahat ettiği yerlerde bıraktığı izler de vardır. Uğradığı yerlerde bazı mimari eserlerin belirli yerlerine bir yazı veya işaret bırakmak onda bir tutku halini almıştır.

Bu makalemde Evliyâ'ya ait bu yazılardan daha önce bilinen 4 adet duvar yazısına ek olarak, bilinmeyen başka bir duvar yazısını tanıtarak Evliyâ Çelebi araştırmalarına katkı yapmayı ümit ediyorum.

Seyahatname'de İşaretlenen Duvar ve Ağaç Gövdesi Yazıları

Evliyâ Çelebi, seyahatleri esnasında uğradığı yerlerdeki mekanların uygun yerlerine bazen bir mısra, bazen bir kıta, bazen de ismini ve ziyaret ettiği yılı yazarak bir iz bırakmıştır. Seyahatname'nin birçok yerinde bunlardan bahseder. Dankoff, Seyahatname'de basit şiir ve yazı dediği 30'a yakın duvar yazısının listesini vermiştir.

Evliyâ, yukardaki yazılarda sadece zamana ve mekâna uygun olan şiirleri yazmıştır. Bunlara ek olarak Seyahatname'de ismini yazdığını belirttiği başka hatıra yazılar da yazmıştır. Bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse:

1. Edirne

Osman Baba Tekkesi

Merhum Melek Ahmed Paşalı seyyâh-ı âlem

Evliyâ rûhıyçün Allah rızasına fâtiha

Sene 1081

2. Elbasan/Arnavutluk

Gazi Sinan Paşa Camii.

Evliyâ Çelebi, bu caminin duvarların dünyanın çeşitli yerlerinden gelen ziyaretçiler tarafından yazılarla doldurulduğunu, yazı yazacak ufak bir yer bile kalmadığını ve kendisinin de bir köşeye bir beyit yazdığını söyleyip:

"Ketehebu Seyyâh-ı âlem Evliyâ sene 1081 deyü tenmik etdik" diye yazar.

Bu cami, Enver Hoca zamanında Elbasan'daki diğer camilerle birlikte yıkılmıştır.

3- Berat (Arnavut Belgradı)

Kara Murad Paşa yeğeni Çelebi Hüseyin Paşa Camii

Evliyâ penc ism-i a'zam ile dedi târihin

Hayy Azîz ü yâ Basîr ü yâ Kavîyy ü yâ Metîn sene 1081

4. Medine-i Münevvere

Mescid-i Nebevi

Seyyâh-ı âlem Evliyâ rûhıyçün el-fâtiha

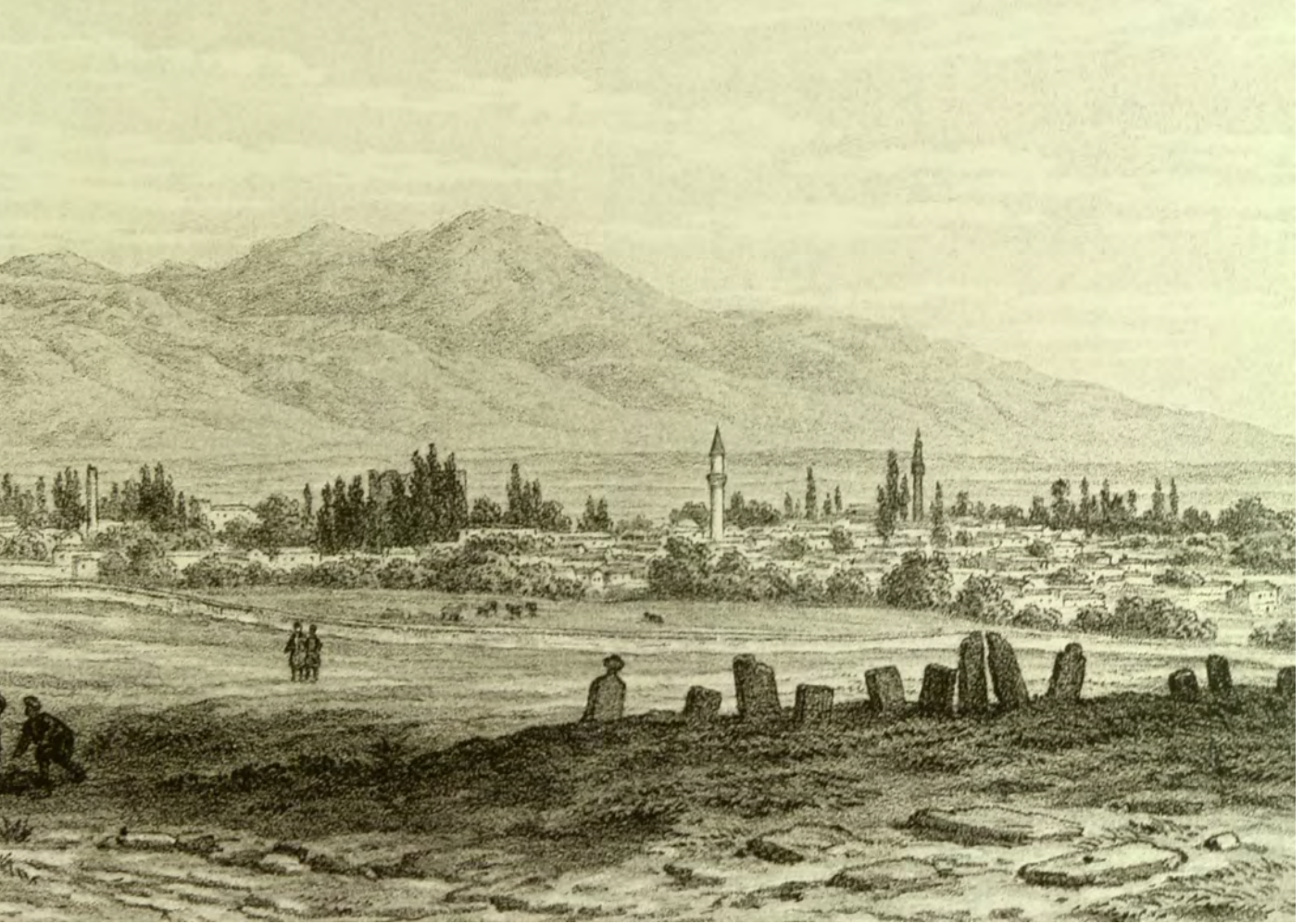
Şefâ'at yâ Muhammed Evliyâ'ya sene 1082

Bu yazılara ek olarak Evliyâ'nın büyük ağaçların gövdesine kazıyarak ve oyarak yazdığı yazılar da bulunmaktadır. Bunların en ilginç Kanije'de Korokonder Kalesi'ndeki bir ağaca yazdığını belirttiği Almanca bir yazıdır: Marya Kot kapur hand makar fand

5. Mora'da Ballıbadra'da (Patras) bir servi ağacının üzerinde

"Seyyâh-ı âlem Evliyâ rûhıyçün fâtiha sene"

6. İstanköy'de 600-700 yıllık çınar ağacının gövdesinde

“Seyyâh-ı âlem Evliyâ rûhıyûn fatiha sene 1082”

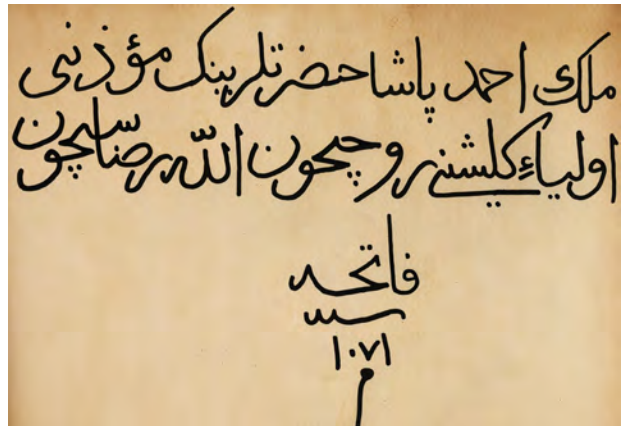
Evliyâ Çelebi'nin bıraktığı bu izleri arayıp bulmak ve onun yolunda gitmek, bazılarımız için bir tutku olmuştur. Biz de bu tutkuyla yola çıktık ama maalesef Evliyâ'nın, Seyahatname'sinde bahsettiği bu yazılardan hiçbirisini yerinde bulamadık. Zamanın acımasızlığı ve insanların ihmalkârlığı bu yazıların hemen hemen hepsini yok etmiş. Diğer taraftan, iyi bir şekilde aranırsa belki bir iki yazının daha ortaya çıkabileceği de unutulmamalı.

Çelebi'nin Seyahatname'de Belirtilmeyen Duvar Yazıları

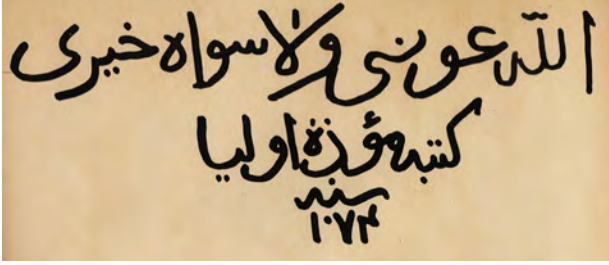
Evliyâ Çelebi'nin, Seyahatname'sinde işaret etmediği fakat onun yazdığı ispatlanmış başka duvar yazıları da tesbit edilmiştir. Bu yazılar Evliya'nın dünyada bıraktığı müşahhas izler olması bakımından önemlidir. Bilinen bu dört duvar yazısı, araştırmacılar tarafından yayınlanmıştır. En son olarak Erich Prokosch bu yazıları neşretmiştir.

Tarih sırasıyla bu yazılar:

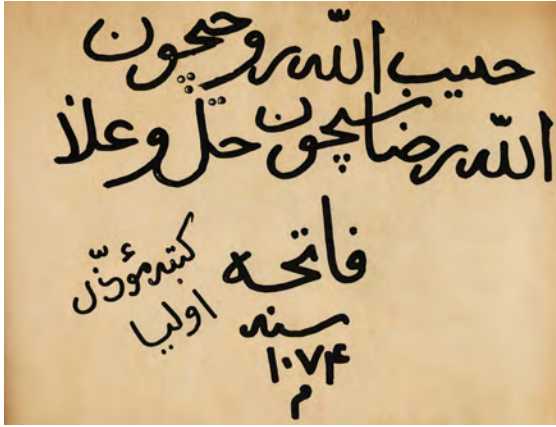
1. İnceli Ahmed Zoğu Camii - Köstendil
Melek Ahmed Paşa hazretlerinin müezzini
Evliyâ-i Gülşenî rûhıyûn Allah rızası için
Fatiha
sene 1071 M(uharrem)

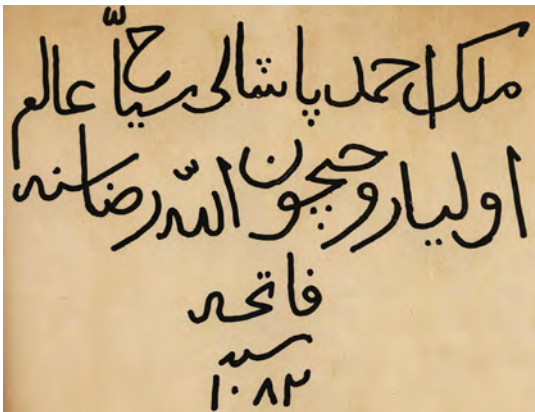
2. Alaca Cami - Foça
Allâhü avnî ve lâ sivâhü hayrî
Ketebehü müezzîn Evliyâ
sene 1074

3. Atik Ali Paşa Camii - Foça
Habîbullah rûhîyçün
Allah rızâsıyçün celle ve alâ
Fâtiha, Sene 1074
Ketebehü müezzîn Evliyâ

4. Hasan Ağa Camii - Adana
(Yerden 1.80 m. yüksekliğinde, giriş kapısının sağında)
Melek Ahmed Paşalı Seyyâh-ı Âlem
Evliyâ rûhîyçün Allah rızâsına fatiha
sene 1082

Maalesef Evliyâ'nın dünyadaki ayak tozu sayılabilecek bu dört yazıdan Foça Alaca Cami'deki yazı, camisiyle birlikte yok edilmiştir. 1992 yılında çıkan Bosna Savaşı'nda Foça'daki bütün camiler yerle bir edilmiş ve Evliyâ'nın bu el yazılarından sadece Atik Ali Paşa Camii'ndeki kurtulabilmiştir. (Sayın Machiel Kiel Haziran 2007'deki Foça ziyaretinde bu gözlemde bulunmuş ve bu bilgiyi sözlü olarak bana aktarmıştır.) Adana'daki ve Köstendil'deki camiler ise Evliyâ'nın el kokusunu hissetmek isteyenlere hâlâ açıktır.

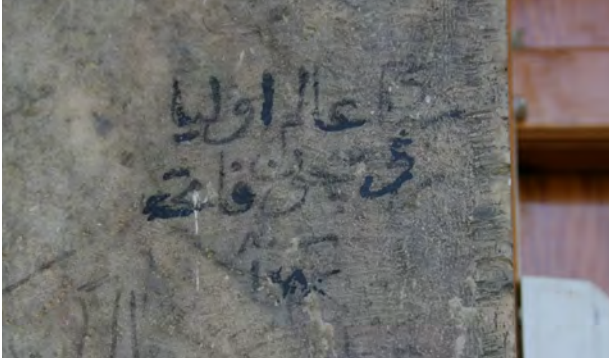
İlim âlemince bilinen bu dört yazının dışında Evliyâ'nın aynı formatta başka bir yazısını araştırıp bulmak beni heyecanlandırmıştır. Bu duvar yazısının memleketimiz Karaman'da olması da ayrıca büyük bir gurur kaynağıdır. Karaman Kalesi'nin yakınındaki bir camide bulunan bu yazı henüz neşredilmemiştir. İbrahim Hakkı Konyalı, Karaman Tarihi'nde (s. 263) bu yazıdan bahseder fakat yazının Evliyâ Çelebi'ye ait olmayıp onun Karaman ziyaretinden 23 sene sonra bir seveni tarafından yazıldığını öne sürer. Fakat bu iddiasını neye dayandığını belirtmez. Evliyâ, Karaman'ı Hicri 1082 yılında ziyaret etmiştir. Konyalı'ya göre bu yazı, bu ziyaretten 23 yıl sonra 1105 Hicri yılında yazılmış olmalı. Ama yazının altında 1082 Hicri yılı hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde yazılmıştır. Yani bu yazı Evliyâ'nın Karaman'ı ziyaret ettiği sene yazılmıştır. Adana'daki Hasan Ağa Camii'ndeki yazı ile aynı yılda yazılan bu Karaman yazısını karşılaştırarak inceledim ve bu yazının gerçekten Evliyâ Çelebi'ye ait olduğu neticesine vardım.

Karaman Pir Ahmed Efendi (Boyalı Kadı) Camii

Evliyâ Çelebi'ye ait en son bulunan bu yazı, Pir Ahmed Efendi Camii'nin duvarında yer alıyor. İnşa kitabesi bulunmayan camii, Karaman'da İçkale'nin hemen yanında Hissar Mahallesi'ndedir ve Boyalı Kadı Camii olarak da bilinir. İbrahim Hakkı Konyalı, Karaman tarihinde 954 Hicri, 1547 Miladi yılında tanzim edilen bir vakfiyeyi yayınlamıştır. Bu vakfiyeye göre Karaman'ın Larende şehrinde Boyalı oğulları diye meşhur Mustafa oğlu merhum Pir Ahmed'in oğulları Mevlana Fethullah ile Mevlana Sun'ullah kardeşler, dedelerinden ve babalarından kalan mülklerini vakfetmişlerdir.

Bu iki kardeş, vakıf gelirlerinin Pir Ahmed'in kale içindeki mescidinin bakımı ve Kur'an okunması için harcanmasını istemişlerdir. Vakfiyesine göre Boyalı Kadı Pir Ahmed Camii, 1547 yılından çok önce Pir Ahmed hayatta iken yapılmış olmalıdır.

Cami kare planlı ve kesme taştandır. İlk yapıldığı zaman üzeri merkezi bir kubbe ile örtülü idi. Bu kubbenin Hicri 1281-Miladi 1864 yılında çökmesinden sonra yerine düz toprak dam yapılmış, daha sonra da üstü kiremitli bir çatı ile örtülmüştür. Caminin kubbesi yeniden yapılarak son yıllarda eski haline kavuşturulmuştur. Caminin önünde iki yan duvarların uzantısı ve iki sütundan oluşan üç bölümlü bir son cemaat yeri vardır. Caminin kuzeyi hazire olup, burada son devir Osmanlı mezar taşları bulunmaktadır.

Pir Ahmed Efendi Camii'nde Evliyâ Çelebi'nin Yazısı. Pir Ahmed Efendi Camii'nin giriş kapısının sol kenarındaki mermer sütunda, yerden 180 cm. kadar yüksekte olan yazı şudur: Seyyâh-ı âlem Evliyâ, rûhiyçün fatiha, sene 1082

Karaman Pir Ahmed Efendi (Boyalı Kadı) Camii. Evliyâ Çelebi'ye ait olup en son bulunan yazı, Pir Ahmed Efendi Camii'nin duvarında yer alıyor.

Giriş kapısı değişik renklerde sivri kemerli ve mermerden- dir. Evliyâ'nın el yazısı da giriş kapısının sağ tarafındaki mermer sütuna yazılmıştır.

Evliyâ Çelebi, hacca giderken 1082 yılında ziyaret ettiği Karaman'daki Boyalı Kadı Camii hakkında Seyahatna- me'sinde şunları yazar:

Ve Ortâhisar'ın Bâzâr kapusunun iç yüzünde, minâresi nâ-tamam Boyalı Kadı Câmî'i, kubbe-i âlîdir, ammâ kiremit örtülüdür.

Evliyâ'nın bahsettiği Karaman Kalesi'nin Pazar kapısı hâlâ mevcuttur.

Resimde Pazar kapı ve Pir Ahmed camisi görünmektedir. Karaman'daki Boyalı Kadı Camii, başka bir kitabe- ye göre 1132 yılında yani Evliyâ'nın ziyaretinden 50 sene sonra tamir edilip yenilenmiştir. Bu kitabe şöyledir:

*Bi-hamdillâh tamirine sebeb ehl-i hisar
Fehmi dedi tarih Efgan*

Buna göre cami, halkı tarafından tamir ettirilmiş, Fehmi adında birisi son satırda "Efgan" kelimesiyle bu tamirata tarih düşürmüştür ki; $1+80+1000+1+50 = 1132$ Hicri (1722 M.) senesine tekabül eder.

Evliyâ Çelebi'nin bu caminin tamiratına veya yeniden açılmasına katılarak bu yazıyı yazmış olabileceği kanaati- mi belirtmek isterim.

Pir Ahmed Efendi Camii'nde Evliyâ Çelebi'nin Yazısı

Pir Ahmed Efendi Camii'nin giriş kapısının sol kenarındaki mermer sütunda, yerden 180 cm. kadar yüksekte olan yazı şudur:

Seyyâh-ı âlem Evliyâ
rûhiyçün fatiha
sene 1082

Evliyâ Çelebi, Seyahatname'de, yukarıdaki yazısına işaret etmez. Fakat örneklerini verdiğimiz diğer dört yazısından da Seyahatname'de ayrıca bahsetmez. Mesela Seyahatname'de Adana'daki Hasan Ağa Camii'ni ziyaret ettiğine dair hiçbir bilgi bulunmaz. Fakat cami duvarında yazısı mevcuttur.

Evliyâ'nın hac güzergâhında bulunan Karaman'daki yazısı ile birkaç gün sonra uğradığı Adana'daki yazı karşılaştı- rılınca; iki yazının da aynı elden çıktığı kolayca görülür.

Karaman'da bulunan bu yazı, Evliyâ Çelebi'nin gezilerin- de bıraktığı izlerden bir tanesidir. Daha önce ilim âlemince bilinen Evliyâ'nın dört duvar yazısına Karaman'daki bu yazıyı da eklemek gerekecektir. Bu şekilde Evliyâ'nın duvar yazıları beşe, Türkiye'deki yazılarının sayısı da ikiye çıkmaktadır.

Evliyâ Çelebi'nin gezdiği yerlerde bıraktığı ender izlerin

Konya'nın Akşehir ilçesinde bulunan Hasan Paşa Camii'nin girişinde, soldaki ilk sütunun tunç bileziğinde bulunan ve Evliyâ'nın olduğu iddia edilen yazı. Sütunda Arapça olarak: "Sultan Murad Han -Allah kendisini kuvvetlendirsın- askerlerinden Fakir Mehmed buraya geldi. Bunu 1048 yılı Muharrem'inin 26. günü yazdı" yazmaktadır.

Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği Karaman Kalesi'nin Pazar kapısı hâlâ mevcuttur. Resimde Pazar Kapı ve Pir Ahmed Camii görünmekte.

değeri büyüktür. Onun gittiği yollardan gidilirse muhtemelen başka yazıları ve izleri de ortaya çıkacaktır. Özellikle Anadolu ve Arap eyaletlerinde Evliyâ ile ilgili izler bulunması muhtemeldir.

İbrahim Hakkı Konyalı, Konya'nın Karapınar ilçesinde Sultan Selim Camii'nde, mihrabın iki tarafındaki büyük şamdanlarda Evliyâ'nın adını şöyle okuduğunu zikreder:

*Seyyah-ı âlem Evliyâ rûhiyân fatiha
Ketebehü Hâc Ali Aynâtâbi sene 1091*

Biz Karapınar'ı ziyaret ettiğimizde bu şamdanı yerinde göremedik.

Akşehir Hasan Paşa (İmaret) Camii'nde Evliyâ'ya Ait Olduğu İddia Edilen Yazı

Konya'nın Akşehir ilçesinde bulunan Hasan Paşa Camii'nin girişinde, soldaki ilk sütunun tunç bileziğindeki bir yazının da Evliyâ'nın olduğu iddia edilmiştir. Bu yazının Evliyâ Çelebi tarafından yazılmış olduğunu İbrahim Hakkı Konyalı söyler ama bu sonuca nasıl vardığı konusunda kitabında herhangi bir bilgi yoktur.

Arapça olan bu yazı şöyle tercüme edilebilir: "Sultan Murad Han -Allah kendisini kuvvetlendirsın- askerlerinden Fakir Mehmed buraya geldi. Bunu 1048 yılı Muharrem'inin 26. günü yazdı."

Bu yazı, Sultan Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi'ne giderken askerleriyle, 26 Muharrem 1048 günü Akşehir'e uğradığını belirtir. Benim görüşüme göre bu yazı Evliyâ Çelebi'nin değildir.

Zira yazıda hiçbir şekilde Evliyâ Çelebi'ye atf yapılmıyor, Çelebi'nin ismi geçmiyor. İkinci olarak, Evliyâ Çelebi Hicri 1058 yani Miladi 1648 yılında Akşehir'e uğramıştır. Bu da yazının yazıldığı 1048 yılından 10 yıl sonradır. Evliyâ, Seyahatname'nin 3. cildinde 1058 yılında ziyaret ettiği Akşehir hakkında çok az bilgi verir. İmaret Camii'nden ise hiç bahsetmez, yani oraya bu yazıyı yazmış olsaydı en azından o camiyi hatırlardı.

Bütün bu sebeplerden dolayı Akşehir'deki yazının Evliyâ'nın olmadığını düşünüyorum. Ama tabii bu yazının Evliyâ'nın olmaması onun değerini düşürmez. Bilhassa Sultan Murad Han'ın isminin geçmesi ve Bağdat Seferi'yle alakası, bu yazıyı çok değerli kılar.

Kaynaklar: Ekrem Hakkı Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri II Yugoslavya, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2000; M. Cavid Baysun, "Evliyâ Çelebi'ye Dâir Notlar II" Türkiyat Mecmuası, XII, 1955; Robert Dankoff, An Ottoman Mentality The World of Evliyâ Çelebi, Leiden 2006; Mustafa Denkteş, "Karaman'daki Klasik Devir Osmanlı Camileri", Vakıflar Dergisi, XXV, 1995, s. 386-397, Plate 114-115; _____, Karaman Çesmeleri, Kivılcım Yayınları, Kayseri 2000; Evliyâ Çelebi, Seyahatname, (Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı- Robert Dankoff), Yapı Kredi Yayınları (I-X), İstanbul 1996-2008; Paul Hidroglou, Das Religiöse Leben auf Kreta nach Ewlija Çelebi, Bonn 1967, Inaugural-Dissertation (Yayınlanmamış); Pierre MacKay, "Acrocorinth in 1668, A Turkish Account" Hesperia XXXVII, 1968, pp. 193-195; _____, "The fountain at Hadji Mustapha" Hesperia XXXVI, 1967, pp. 193-195; Petar Mijatev "Les Monuments Osmanli en Bulgarie" Rocznik Orientalistyczny XXIII/1 (Varşova 1959) s. 26 vd. Resim XLVIII; İbrahim Hakkı Konyalı, Âbieleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Âbideleri, İstanbul 1967; R.F. Kreutel "Neues zur Evliyâ Çelebi Forschung" Der islam 48:1971, s. 269-279; "Die Gedenkinschriften des Evliyâ Çelebi" Jahrbuch des Österreichischen St. Georgkollegs Istanbul 1988-1989, s. 320-336; Karl Teply, "Evliyâ Çelebi in Wien" Der Islam 52, 125-131; Nuran Tezcan, "Evliyâ Çelebi'nin Belgesel İzi Papinta Kağız" Toplumsal Tarih Mayıs 2007, s. 31-35; Ulrich Wolfahrt, Die Reisen des Evliyâ durch die Morea, Inaugural-Dissertation, München 1966. (yayınlanmamış); Paul Wittek, "Eine weitere 'Inscript' des Evliyâ Çelebi" Türkiyat Mecmuası XIV, 1964/ s. 270-272; M.v. Zarzycki, E. Arndt ve G. v. Stratimirovic, "Die Aladza Moschee in Fo a" Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina II. Band Wien 1894, s. 248-257.